

Wspólnoty epistemologiczne i koalicje adwokackie w systemie Unii Europejskiej

ANDRZEJ DUMAŁA

Badania nad wspólnotami epistemologicznymi i koalicjami adwokackimi już od wielu lat reprezentują znaczący obszar badawczy w politologii europejskiej i amerykańskiej¹. Problematyka ta jest szczególnie interesująca dla badaczy zajmujących się procesami decyzyjnymi w Unii Europejskiej (UE).

Na wstępie należy zauważyć, że znaczenie wiedzy i informacji w procesach politycznych w UE stale wzrasta. Profesjonalizacja polityki, wynikająca z pogłębiania i uszczegółowiania integracji, relatywnie otwarty, w dużej mierze technokratyczny, sieciowy i wielopoziomowy charakter procesów integracyjnych, zwiększona szybkość i łatwość wymiany wiedzy i informacji, stwarzają w UE bardzo sprzyjające środowisko dla powstawania i działania wspólnot epistemologicznych i koalicji adwokackich.

Wielu autorów potwierdza użyteczność omawianych pojęć, i towarzyszących im podejść badawczych, do badania procesów tworzenia polityki w UE, tak jak N. Winn, argumentując bardzo złożoną i wielopoziomą naturą tych procesów².

Kwestia roli wiedzy, ekspertów i niepochozących z wyborów uczestników polityki w procesie decydowania i zarządzania politykami UE przyciąga uwagę politologów od dawna³. Temat wzbudza jednak kontrowersje. Z jednej strony, wiele studiów koncentruje się wyłącznie na problemie delegacji i dostępu do procesu politycznego, z drugiej, inne wprost kwestionują legitymację, odpowiedzialność i rolę ekspertów w procesie tworzenia polityki w UE.

Bez względu na to jak teoretycznie konceptualizowany jest udział ekspertów fakty są takie, iż wysoce techniczna i szczegółowa natura zaawansowanych procesów integracji europejskiej wymaga udziału w nich osób posiadających autorytet epistemiczny, czyli wiarygodność merytoryczną. Osoby obdarzone tym autorytetem są, w opinii innych osób, kompetentne do oceny prawdziwości danych twierdzeń w określonym zakresie. Siła perswazji tych osób i legitymizacja wiedzy może istotnie wpływać na przekonania decydentów oraz przebieg i treść procesów decyzyjnych w UE.

W ramach badań nad funkcjonowaniem koalicji adwokackich ukształtował się interesujący model analityczny – *advocacy coalition framework* (ACF). Przedstawił go blisko 25 lat temu P. A. Sabatier ze swoimi współpracownikami⁴. ACF mieści się generalnie w obrębie podejścia sieciowego (analizy sieci politycznych). W ramach badań integracji europejskiej ACF traktowane jest nawet jako uzupełniające i zarazem konkurujące z innymi teoriami i koncepcjami integracji⁵. Liczne grono naukowców stosujących ten model uważa go za jedną z bardziej obiecujących teorii procesu politycznego.

H. Jenkins-Smith i P. A. Sabatier w ramach ACF definiują koalicję adwokacką jako składającą się z publicznych i prywatnych aktorów na wszystkich poziomach rządu, którzy mają wspólne przekonania, wartości, cele i percepcję. Celem takiej koalicji jest przeniesienie swojego systemu przekonań na decyzje oraz programy rządowe i międzynarodowe⁶. Koalicje adwokackie składają się z różnych aktorów: reprezentantów agencji rządowych, stowarzyszeń, organizacji społeczeństwa obywatelskiego, *think tanków*, naukowców, mediów, promiennych jednostek.

U podstaw modelu tkwi założenie, że polityka jest rezultatem procesu uczenia się wewnątrz i pomiędzy koalicjami adwokackimi. W wyjaśnianiu zmian polityki ACF koncentruje się prawie wyłącznie na strukturze, zawartości, stabilności oraz ewolucji systemu przekonań politycznych koalicji adwokackiej. Raczej nie podejmuje się prób wytłumaczenia jak aktorzy posiadający pewien systemem przekonań politycznych tworzą i utrzymują te koalicje adwokackie⁷.

ACF, w ujęciu P. A. Sabatiera i H. Jenkins-Smitha opiera się na kilku założeniach, które z biegiem czasu ewoluowały:

- ☞ teorie procesu politycznego muszą uwzględniać rolę informacji technicznej w odniesieniu do danego problemu, co powoduje prawdopodobieństwo różnych rozwiązań i ich konkurencję w procesie tworzenia polityki;
- ☞ zrozumienie procesu zmiany politycznej i roli informacji technicznej w tym procesie wymaga perspektywy czasowej; czas jest także potrzebny aby ocenić skutki polityki;
- ☞ właściwą perspektywą do analizy i oceny procesu politycznego we współczesnym społeczeństwie jest raczej podsystem polityczny / dziedzina polityki, na którą składa się działanie aktorów publicznych i prywatnych, którzy są zaangażowani w problem;
- ☞ podsystem polityczny angażuje aktorów z wielu poziomów polityki: narodowego, międzynarodowego i transnarodowego;

- ☞ polityka może być konceptualizowana jako systemy przekonań, bowiem przyjmuje ona wartości, priorytety, percepcję stosunków i świata, oraz założenia dotyczące różnych instrumentów polityki;
- ☞ zdolność do tworzenia mapy przekonań, a co za tym idzie polityk na tej samej płaszczyźnie dostarcza możliwości oceny wpływu różnych aktorów, w tym ocenę roli informacji naukowej i technicznej w tworzeniu polityki⁸.

ACF zakłada, że elity polityczne mają dobrze zintegrowane systemy przekonań, które wynikają z indywidualnej socjalizacji, edukacji oraz doświadczeń organizacyjnych i instytucjonalnych. W rezultacie aktorzy z konkurujących sojuszy interpretują fakty i dowody w różny sposób powodując konkurencję koalicji. Aktorzy mają również tendencję do zapamiętywania swoich własnych porażek bardziej niż zwycięstw. A ponadto konkurujące koalicje wzajemnie postrzegają się jako silniejsze niż są one realnie⁹.

Konkurujące koalicje adwokackie istnieją w każdej dziedzinie polityki. Zakłada się, iż jedna z tych koalicji będzie w danej kwestii, w danym czasie silniejsza i osiągnie przewagę w procesie politycznym nad innymi koalicjami.

ACF koncentruje się na systemie przekonań członków koalicji adwokackiej jako czynnika głównym. Rozróżnia się „rdzeń przekonań politycznych” (ang. *core policy beliefs*) i drugorzędne elementy systemu przekonań. Koalicje są organizowane wokół „rdzenia”, czyli fundamentalnych normatywnych i ontologicznych aksjomatów. Drugorzędne elementy systemu przekonań zawierają decyzje i informacje konieczne do implementacji polityki i są łatwiejsze do zmiany¹⁰.

P. Sabatier i H. Jenkins-Smith argumentują, że po to by zrozumieć jak idee i wartości ewoluują i jak wpływają na systemy polityczne poprzez rozwój koalicji adwokackich potrzebny jest dłuższy dystans czasowy. Dopiero wtedy można ocenić jak dominująca koalicja mogła ukształtować sieć polityczną zwolenników danej opcji przez rekrutowanie kolejnych sojuszników¹¹.

W ujęciu ACF polityka zmienia się jako rezultat działania podmiotów (koalicji adwokackich) działających w ramach podsystemu danej polityki. Celem każdej koalicji jest przekształcenie swojego systemu przekonań w korzystne wyniki polityki. Chodzi tu nie tylko o korzystniejszą alokację środków budżetowych dla określonych programów, ale także o regulację wyborów dokonywanych przez polityków, organy regulacyjne i organy sądowe. Koalicje opracowują strategię przeniesienia swoich przekonań do polityki publicznej poprzez wykorzystanie kluczowych zasobów i dostępnych kanałów takich jak: postępowanie sądowe, lobbying, finansowanie badań, zlecenie badań opinii publicznej, mobilizowanie poparcia, umiejętne przewodnictwo lub kontrolowanie informacji. W założeniu przesłanką zmiany polityki w ramach podsystemu jest zmiana sys-

temu przekonań koalicji lub zmiany w zasobach dostępnych koalicji. ACF podkreśla, że taka zmiana jest przyspieszana przez wydarzenia zewnętrzne wobec podsystemu, proces uczenia się polityki i negocjacji w okolicznościach, w których utrzymanie *status quo* jest niezadowolające przez konkurujących ze sobą koalicje.

Koalicje adwokackie, jako grupy aktorów o wspólnych fundamentalnych przekonaniach politycznych są zdolne do efektywnej akcji politycznej kiedy ich członkowie wchodzi z sobą w systematyczne interakcje, wymieniają informację i jednoczą się w poparciu konkretnej polityki. Koalicje mogą z sukcesem zmienić agendę polityki państw i organizacji międzynarodowych, z reguły działając „od dołu do góry”.

Dobrym dowodem na poparcie tych tez z dziedziny integracji europejskiej jest historia prac nad przygotowaniem programu dokończenia budowy jednolitego rynku wewnętrznego w ramach Wspólnoty Europejskiej, a w szczególności rola tzw. *Klubu Krokodyla*, grupy posłów do Parlamentu Europejskiego utworzonej w 1980 r., która opowiadała się za coraz głębszą integracją europejską.

Koncepcja ACF P. Sabatiera i H. Jenkins-Smith'a podważa twierdzenie większości politologów, że istnieje fundamentalna różnica między legislatorami, urzędnikami administracji, liderami grup interesu, badaczami i dziennikarzami. Autorzy ci twierdzą natomiast, że konfigurację interesów w danym obszarze polityki można wyjaśnić w kategoriach konkurujących koalicji adwokackich stworzonych z rządowych urzędników, grup interesu, naukowców i dziennikarzy mających te same cele polityczne. Ciekawe studium rywalizacji kilku koalicji adwokackich w dziedzinie polityki zdrowia UE prezentuje N. Carboni¹².

Decydującą linią podziału w danym obszarze polityki nie jest różnica typów zaangażowanych aktorów ale różnica między koalicjami adwokackimi. Tak więc, sukces polityczny aktora zależy od tego do jakiej koalicji adwokackiej należy¹³.

Takie ujęcie procesu politycznego wydaje się być adekwatnym do badania UE, wobec wyraźnie sieciowej natury wielu procesów tworzenia polityki w UE. ACF jest dziś wykorzystywane do analizy procesów tworzenia polityki w wielu dziedzinach polityki w różnych systemach politycznych, w tym Unii Europejskiej. Przy czym krytycznie należy zauważyć, że w kontekście UE ACF jest stosowane bardziej jako użyteczny sposób porządkowania i konceptualizowania rzeczywistości, niż systematyczne narzędzie analityczne¹⁴.

Wspólnoty epistemologiczne

Teoretycy stosunków międzynarodowych dostrzegli pojawienie się wspólnot epistemologicznych wokół specyficznych kwestii międzynarodowych już dość

dawno. Doprowadziło to nawet do pojawienia się stosownego podejścia badawczego, które opisuje i wyjaśnia role odgrywane przez sieci ekspertów w międzynarodowych procesach decyzyjnych. W szczególności uwaga skoncentrowana została na tym jak grupy te osiągają zgodę i artykułują swoje stanowisko, jak przedstawiają powiązania przyczynowo-skutkowe w ramach złożonych problemów, jak definiują kwestie problemowe, jak prowadzą dyskurs, jak determinują potencjalne rozwiązania, jak definiują interesy państw w danej kwestii.

P. M. Haas, który uchodzi za klasyka badań w tej dziedzinie, definiuje wspólnoty epistemologiczne jako transnarodowe sieci ekspertów lub grup osób o uznanym autorytecie i kompetencjach (naukowych) w danej dziedzinie, które dostarczają wiedzę politykom podejmującym decyzje. Członkowie tych wspólnot posiadają wspólny zestaw przekonań i pojęć opartych na wewnątrznie zdefiniowanych kryteriach oceny, wspólne projekty polityczne i normatywne zobowiązania.

Zdaniem Haas'a profesjonalści tworzący wspólnoty epistemologiczne mogą pochodzić z różnych dyscyplin i mieć różną przeszłość zawodową, ale muszą:

- 1) podzielać wspólny zestaw przekonań normatywnych i zasadniczych, w oparciu o które, w zgodzie z przyjętym systemem wartości, budują racjonalne uzasadnienie dla społecznego działania członków wspólnoty;
- 2) podzielać przekonania, które są wyprowadzone z analizy praktyki składającej się na centralny zestaw problemów w ich dziedzinie, które później służą jako podstawa dla wyjaśnienia wielorakich powiązań pomiędzy możliwymi działaniami politycznymi i pożądanymi skutkami;
- 3) posługiwać się wspólnymi pojęciami ważności tj. intersubiektywnymi, wewnątrznie definiowanymi kryteriami ważenia i wartościowania wiedzy w dziedzinie ich ekspertyz;
- 4) mieć wspólne polityczne zadanie / przedsięwzięcie tj. zestaw wspólnych praktyk skojarzonych z zestawem problemów, do których odnosi się ich kompetencja zawodowa¹⁵.

Autor ten analizuje wspólnoty epistemologiczne jako międzynarodowego aktora politycznego. Uważa, że są one kanałami, przez które nowe idee przechodzą od społeczeństw do rządów i z państwa do państwa¹⁶.

Koncepcja wspólnoty epistemologicznej wyjaśnia wiele aspektów stosunków międzynarodowych, w szczególności współpracy międzynarodowej oraz procesów uczenia się w organizacjach międzynarodowych, jest też stosowana do analiz polityki wewnętrznej¹⁷. Liczne prace dowodzą, że wiedza naukowa nawet jeżeli jest tworzona lokalnie to jej dyfuzja jest globalna poprzez publikacje i właśnie w ramach międzynarodowych wspólnot epistemologicznych¹⁸.

Narastające współzależności globalne tworzą coraz bardziej złożone sieci międzynarodowe różnych aktorów, którzy podejmują coraz bardziej ryzykowne działania. Równocześnie decydenci polityczni muszą się konfrontować z coraz większym problemem asymetrii wiedzy i informacji, szczególnie w dziedzinach wymagających ekspertyz technicznych. Wobec tego wspólnoty epistemologiczne stają się w tych sytuacjach bardzo pożądane i doceniane w różnych kręgach polityki publicznej, a co za tym idzie bardzo wpływowe, zakreślają bowiem ramy debaty i ułatwiają prowadzenie polityki. I chociaż liczba członków tych wspólnot jest relatywnie mała to ich zdolność wnikania w procesy decyzyjne i wpływania na osoby oraz instytucje rządzące jest nieproporcjonalnie większa. Ich aktywność tworzy podstawę dla szerszej akceptacji prezentowanych przez wspólnotę przekonań i idei.

Zainteresowanie wspólnotami epistemologicznymi jest związane również z uznaniem wagi problemu globalnych sposobów regulacji dziedzin, w których techniczny charakter kwestii i potrzeba ekspertyz uzyskują przewagę nad dynamiką polityczną. W tym kontekście można zauważyć, że wiedza techniczna rozszerza się i łączy specjalistów ponad podziałami i granicami politycznymi, formują się globalne sieci ekspertów. Generalnie można sformułować hipotezę, że rozwój transnarodowych sieci epistemologicznych jest jednym z wymogów funkcjonowania i instytucjonalizacji globalnych sposobów regulacji problemów międzynarodowych. Wspólnoty epistemologiczne stały się „pasami transmisyjnymi”, którymi nowa wiedza jest przekazywana do decydentów politycznych¹⁹. Wiele z tych sieci zostało powołanych do życia przez polityków, którzy bez wiedzy dostarczonej przez te wspólnoty nie byłiby w stanie poradzić sobie z tymi problemami. Funkcjonowanie wspólnot tworzy ponadto dodatkową płaszczyznę intensywnych kontaktów globalnych między politykami, decydentami międzynarodowymi i ekspertami zaangażowanymi w daną dziedzinę.

Celem Haas’a było zdefiniowanie roli ekspertów w zakreślaniu ram debaty zbiorowej i przyspieszaniu współpracy międzynarodowej w tych dziedzinach gdzie występuje deficyt wiedzy i związana z tym niepewność²⁰. Syntetyzując jego wywody, można stwierdzić, że wspólnoty epistemologiczne wpływają na państwa poprzez:

- ☞ wyjaśnienie decydentom związków przyczynowo-skutkowych i dostarczenie opinii o prawdopodobnych skutkach przyjęcia różnych wariantów działań w warunkach napięcia czy kryzysu;
- ☞ wyjaśnienie natury złożonych wzajemnych powiązań między kwestiami i wskazanie łańcucha wydarzeń, które mogą prowadzić albo do zaniechania działania albo do ustanowienia określonej polityki;

- ☞ pomoc w zdefiniowaniu interesów państw lub grup politycznych wewnątrz państwa;
- ☞ pomoc w sformułowaniu polityk przez zarysowanie alternatyw, konsekwencji, możliwych działań *etc.*

*Wspólnoty
epistemologiczne
i koalicje
adwokackie...*

Haas określa cztery główne zmienne wpływu wspólnot epistemologicznych na procesy polityczne. Są to: typ obszaru problemowego; złożoność informacji odnoszącej się do tego obszaru; spójność wspólnoty epistemologicznej oraz powiązania wspólnoty z osobami podejmującymi decyzje²¹.

Tak więc, wspólnoty epistemologiczne nie tylko dostarczają wiedzę i rozwiązania, głównie w sprawach technicznych, oraz legitymizują decyzje, ale także wpływają na interesy i preferencje aktorów politycznych, a w konsekwencji kształtują ich stanowiska w przetargach politycznych. W tej sytuacji wspólnoty epistemologiczne stają się w pewnym sensie formą niepaństwowej władzy, realizującej się poprzez dostarczanie i rozprzestrzenianie wiedzy. Władza ta zawęża się do zakresu spraw w jakich odbywa się dany przetarg polityczny²². Wspólnoty epistemologiczne jak zauważają E. Adler i P. Haas „nie są nowymi aktorami hegemonicznymi, którzy dążą do politycznego i moralnego ukierunkowania społeczeństwa. Wspólnoty epistemologiczne nie mają interesu w kontrolowaniu społeczeństw, to co starają się kontrolować to problemy międzynarodowe. Ich podejście jest instrumentalne, a ich funkcjonowanie ograniczone do czasu i przestrzeni zdefiniowanej przez problem i jego rozwiązanie”²³.

Wspólnoty epistemologiczne bardzo często działają w połączeniu z szerszymi sieciami politycznymi, biurokratami, transnarodowymi organizacjami naukowymi, organizacjami pozarządowymi i funkcjonariuszami międzynarodowymi. Trzeba jednak zauważyć, że w dalszym ciągu istnieje dość ograniczona grupa międzynarodowych instytucji, które popierają rozwój i przekazywanie wiedzy użytecznej w skali międzynarodowej. Powstawanie wspólnot epistemologicznych stało się elementem odpowiedzi elit politycznych i organizacji międzynarodowych na kryzysy i problemy globalne. Instytucjonalizacja transnarodowych wspólnot epistemologicznych w wielu dziedzinach generujących problemy globalne stała się widoczna już od początku lat 80. ubiegłego wieku. Interesujący przykład tego procesu analizuje W.D. Coleman, pokazując jak OECD, GATT i FAO wsparte przez transnarodową wspólnotę epistemologiczną IATRC (*The International Agricultural Trade Research Consortium*), radziły sobie z problemami globalizacji w dziedzinie handlu produktami rolnym²⁴. Podobną analizę przedstawił D. L. Cogburn w odniesieniu do problemu międzynarodowej polityki w dziedzinie informacji i komunikacji. W tym procesie wspólnoty epistemologiczne wspiera przynajmniej dziesięć różnych organizacji międzynarodowych: WTO,

ICANN, ITU, OECD, GIIC, GBDe, World Intellectual Property Organization (WIPO), International Labor Organization (ILO), Group of Eight Industrialized Countries (G8) i UNESCO²⁵. Z kolei J. H. Tiessen prezentuje ten sam problem na przykładzie procesu globalnych innowacji w wielonarodowych firmach²⁶, czy M. Karlsson na przykładzie procesu budowy struktur bezpieczeństwa w regionie Morza Bałtyckiego²⁷.

Pojęcie wspólnot epistemologicznych, podobnie jak pojęcie technokracji i polityki biurokratycznej, odnosi się do różnych sposobów tworzenia polityki opartej na udziale ekspertów. W praktyce i teorii polityki jest ono przeciwstawiane pojęciu i logice politycyzacji. Wiele analiz konkretnych procesów decyzyjnych w ramach UE, cytowanych w dalszej części artykułu, pokazuje, że wyzwaniem dla UE nie jest ani ochrona przed nieosiągalnym stanem odpolityzowanej sprofesjonalizowanej UE ani uniknięcie nadmiernej politycyzacji, która zatrzyma technokrację, lecz uczynienie ekspertyz i udziału ekspertów w procesach decyzyjnych bardziej odpowiedzialnym. Kwestia ta jest, od dłuższego czasu, jednym z ważniejszych problemów badań nad polityką publiczną UE²⁸.

Koalicje adwokackie nie są tym samym co wspólnoty epistemologiczne. Koalicje adwokackie mają, przede wszystkim, cele i motywy polityczne i są zdominowane przez lobbystów oraz polityków, wspólnoty epistemologiczne zaś są motywowane raczej technokratycznie i są zdominowane przez biurokratów, technokratów i naukowców.

Pomocą w rozróżnieniu omawianych koalicji i wspólnot może być klasyfikacja aktorów transnarodowych zaproponowana przez M. E. Kecka i K. Sikkinka. Zgodnie z kryterium motywacji wyróżniają oni trzy kategorie tych aktorów: 1) aktorów motywowanych, przede wszystkim, celami instrumentalnymi, zwłaszcza korporacje transnarodowe i banki; 2) aktorów motywowanych, przede wszystkim, ideami uzasadnionymi w sposób przyczynowo-skutkowy, takich jak grupy naukowe lub wspólnoty epistemologiczne, i 3) aktorów motywowanych, przede wszystkim, przez podzielane zasadnicze idee lub wartości, takich jak transnarodowe sieci adwokackie (koalicje adwokackie)²⁹.

Specyfika UE

Tradycyjne teorie integracji są w zasadzie bezużyteczne do konceptualizacji roli koalicji adwokackich i wspólnot epistemologicznych w procesie politycznym i zarządzaniu UE. Intergovernmentaliści i liberalni intergovernmentaliści ignorują ich rolę, nie zauważają wpływu prywatnych grup na proces polityczny w UE. Supranacjonalni instytucjonalni i neofunkcjonalni przynajmniej zauważają istnienie grup ekspertów i nie kwestionują ich interesów i zaangażowania.

Autorzy jeżeli dostrzegają grupy ekspertów to skupiają się na funkcjonalnych aspektach ich udziału w zarządzaniu UE. Towarzyszy temu zainteresowanie rolą instytucji, które nie są bezpośrednio odpowiedzialne przed wyborcami lub ich wybieralnymi reprezentantami³⁰.

Koncepcja wspólnot epistemologicznych ma centralną pozycję w badaniach roli wiedzy eksperckiej w UE³¹. Istnieje dość duża literatura na ten temat, ale jak pokazują przykłady cytowane niżej, w większości są to analizy polityk sektorowych UE. Stosunkowo mało jest prób typologii ekspertów w systemie politycznym UE. A za Ch. Lequesne i P. Rivaud można wyróżnić co najmniej trzy ich rodzaje. Po pierwsze ekspertów-specjalistów (narodowych urzędników, reprezentantów grup interesu, konsultantów), których legitymacja jest oparta na ekspertyzach technicznych. Po drugie, ekspertów-mediatorów (urzędnicy Komisji i Rady oraz prezydencji Rady), których legitymacja wynika ze zdolności do znajdowania kompromisów pomiędzy aktorami z wielu poziomów systemu politycznego UE. Po trzecie, eksperci-interpretatorzy, których legitymacja opiera się na umiejętności interpretowania politycznej natury UE, a w szczególności wartości, norm i reguł nią rządzących. Do tej kategorii zaliczyć można członków różnych komitetów niezależnych ekspertów (grup mędrców)³².

Metody tworzenia polityki w UE tworzą zachęty i przestrzeń dla powstania oraz działania wspólnot epistemologicznych i koalicji adwokackich. Konkretyzując to, można stwierdzić, że reformy instytucjonalne UE, a zwłaszcza reformy mechanizmu decyzyjnego, tworzą nowe możliwości działania dla koalicji i wspólnot. Dowodem może być wprowadzenie procedury współpracy w Jednolitym Akcie Europejskim, a potem zastąpienie jej procedurą współdecydowania w Traktacie o UE i wzmocnienie w Traktacie Amsterdamskim oraz Traktacie Nicejskim, które dokooptowało do udziału w procesie legislacyjnym właściwie wszystkie rodzaje aktorów społecznych, co zwłaszcza widać w dziedzinie stanowienia prawa rynku wewnętrznego i polityki spójności. Ponadto można zaobserwować na przykładzie wielu grup interesu, które przeniosły swoją aktywność z poziomu narodowego na poziom europejski, w następstwie przesunięcia kompetencji regulacyjnych z instytucji narodowych do instytucji UE, zwłaszcza Komisji. W istocie nie dotyczy to tylko grup interesu, ale także innych aktorów, którzy również są członkami koalicji adwokackich.

Wiele badań empirycznych, dostarcza argumentów za tym, że UE jest bardziej technokracją niż demokracją. Bowiem przewagę w procesie decydowania w UE osiąga się nie na drodze ideologicznych batalii, ale na drodze wiedzy eksperckiej, doświadczenia w prowadzeniu przetargów, politycznej przenikliwości i intuicji³³. Koalicje adwokackie i wspólnoty epistemologiczne te cechy posiadają, konkurują o kontrolę nad agendą UE, starają się tworzyć i penetro-

wać sieci polityczne, które działają jak „wartownicy porządku w poszczególnych sektorach”³⁴.

A. Verdun charakteryzuje proces tworzenia polityki w UE jako technokratyczny lub wręcz nawet jako ekspertokratyczny³⁵. Wysoce techniczny charakter zarządzania politykami w UE powoduje, że działające w jej ramach sieci mogą być zdominowane przez wspólnoty epistemologiczne lub sieci profesjonalistów (uznanych ekspertów), którzy definiują problem, identyfikują kompromisy, dostarczają argumenty aby usprawiedliwić dokonywane wybory polityczne. Doskonałą przestrzeń dla działania wspólnot i koalicji tworzą przede wszystkim różnego rodzaju komitety i grupy robocze w Komisji, Radzie i Parlamencie. Szacuje się, że w tych komitetach działa około 50 tysięcy reprezentantów administracji narodowych i ekspertów.

Proces tworzenia polityki w UE podobnie jak proces tworzenia polityki narodowej, może być podzielony na trzy podstawowe fazy: rozwoju/projektowania polityki, decydowania i wykonywania. We wszystkich tych fazach możemy zidentyfikować setki komitetów i grup formułujących i wdrażających politykę UE. Bazując na koncepcji racjonalności ograniczonej, należy stwierdzić, że to właśnie wspólnoty epistemologiczne silnie determinują procesy decydowania politycznego wewnątrz państw członkowskich i na poziomie UE. Ich rola znacząca się na wszystkich etapach procesu politycznego w UE.

☞ W fazie innowacji uczestniczą w kształtowaniu zakresu problemu, definiują interesy państw członkowskich i UE oraz ustalają standardy.

☞ W fazie decydowania wspierają koordynację działań zaangażowanych i zainteresowanych procesem uczestników, starając się pozostać umiarkowanymi i reformatorskimi.

☞ W fazie implementacji, jeżeli odniosły sukces bronią decyzji i pomagają w jej realizacji.

Wydaje się, że zrozumienie jak wiedza i ekspertyzy, poprzez zaangażowanie ekspertów w proces decyzyjny, wpływają na kształtowanie polityki jest centralną kwestią dla zrozumienia integracji europejskiej, zwłaszcza gdy przyjmiemy założenie, że UE to system polityczny „produkujący”, przede wszystkim politykę regulacyjną, a w mniejszym stopniu politykę redystrybucyjną i inne polityki³⁶. Regulacja bowiem, jest kwestią bardziej techniczną i bardziej zajmuje ekspertów podczas gdy dystrybucja silniej zajmuje polityków³⁷. Ponadto rolę ekspertów wzmacnia fakt, jak zauważa T. Larsson, że państwa członkowskie skupiają się na decydowaniu formalnym i fazie implementacji, a nie na fazie rozwoju / projektowania polityki. Podczas gdy najważniejsze decyzje

są często podejmowane we wczesnych stadiach procesu decyzyjnego w grupach eksperckich³⁸.

Trzeba jednak zauważyć, że nie każda grupa ekspertów w UE zasługuje na miano wspólnoty epistemologicznej³⁹. Nie wszystkie komitety i grupy zaangażowane w proces decyzyjny UE można nazwać bez zastrzeżeń grupami eksperckimi. Istnieje bowiem wiele różnych komitetów w UE, które grupują narodowych urzędników szczebla rządowego (np. COREPER). Celem tych grup jest dyskusja i koordynacja polityk, ale nie zawsze to oznacza, że muszą być w nich wykorzystywani eksperci.

Pojawienie się transnarodowych sieci regulacyjnych w UE złożonych z ekspertów i reprezentantów narodowych ciał regulacyjnych, może być interpretowane jako próba rozszerzenia struktury komitetowej po to by ułatwić procesy harmonizacji polityki UE. Na bazie nieformalnej i sektorowej te sieci rozwijają najlepsze praktyki, dostarczają informacje i przygotowują wstępne decyzje. Najsilniejsze zapotrzebowanie na tego typu nieformalną harmonizację przychodzi ze strony Komisji, która promuje tworzenie takich sieci regulacyjnych⁴⁰.

Analiza Å. Gornitzki i U. Sverdrupa pokazuje, że w styczniu 2007 roku istniało według rejestru Komisji 1237 grup eksperckich zorganizowanych przez tę instytucję⁴¹. Dla porównania w tym czasie istniało około 277 komitetów komitologicznych⁴² i 250 stałych i *ad hoc* komitetów i grup roboczych Rady. Stanowią one znaczące uzupełnienie zasobów Komisji, zwłaszcza na etapie prac nad projektami aktów legislacyjnych i wykonawczych. Warto przy tym zauważyć, że liczba działających grup eksperckich istotnie wzrosła w ciągu ostatnich kilkunastu lat. W 1990 roku według W. Wesselsa⁴³ było ich 602, w 2000 według T. Larssona⁴⁴ już 851. Ten wzrost dokonał się na skutek działania co najmniej dwóch ważnych czynników; po pierwsze rosnącego zakresu kompetencji i zadań Komisji i całej UE, a po drugie stale wzrastającego zapotrzebowania na wiedzę i ekspertyzy w procesie decyzyjnym UE, zwłaszcza ze strony Komisji, która tradycyjnie cierpi na deficyt ekspertyz. Trzeba przy tym zauważyć, że gwałtowny wzrost udziału ekspertów, co widać w przyroście liczby komitetów, nastąpił po 2000 roku. Co więcej, wymieniona liczba nie obejmuje wszystkich grup ekspertów i komitetów jakie działają w związku z Komisją. W tej liczbie nie uwzględniono niezależnych ekspertów zaangażowanych w implementację programów ramowych w dziedzinie badań i rozwoju; komitetów zajmujących się dialogiem społecznym w różnych sektorach przemysłu, których celem jest zawarcie porozumień wykonywanych przez Radę lub autonomicznych porozumień wykonywanych przez samych partnerów społecznych oraz przyjmowanie ram działania (w 2004 roku było około 70 takich komitetów); jednostek tworzonych na podstawie porozumień międzynarodowych zawieranych przez Wspólnotę (w 2004

roku było ich około 170), które wyraźnie różnią się od pozostałych grup eksperckich sposobem powoływania i kompetencjami do nadzorowania implementacji porozumień.

Å. Gornitzka i U. Sverdrup podkreślają, że wykorzystywanie tak dużej liczby grup eksperckich przez Komisję czyni z nich znaczący element interakcji w ramach europejskiej struktury zarządzania oraz rutynizuje i standaryzuje sposoby konsultacji. Rozbudowane struktury konsultacyjne wzmacniają wrażenie, że Komisja jest otwarta i dostępna dla dużej liczby aktorów z różnych poziomów zarządzania europejskiego⁴⁵.

Użycie grup ekspertów przez Komisję stało się normalną praktyką, a zarazem grupy te stały się trwałym elementem systemu zarządzania UE. Trzeba jednak zauważyć, że nie są one równomiernie rozłożone w różnych dziedzinach polityki UE⁴⁶. Grupy ekspertów są jednym z trzech rodzajów komitetów tworzonych przez instytucje UE. Razem z komitetami i grupami roboczymi Rady i komitetami komitologicznymi tworzą system komitetów UE⁴⁷. Formalnie grupy ekspertów są ciałami konsultacyjnymi złożonymi z ekspertów z sektora publicznego i prywatnego (eksperci rządowi, naukowcy, eksperci grup interesu) i Komisja ma kontrolę nad ich składem. Głównym zadaniem tych grup jest doradzanie Komisji w procesie przygotowywania propozycji legislacyjnych i inicjatyw politycznych jak również monitoringu zadań koordynacji lub współpracy z państwami członkowskimi. Grupy ekspertów, stałe lub tymczasowe, formalnie nie podejmują decyzji, ale dostarczają decydentom ekspertyzy, potrzebną wiedzę naukową, dzielą się doświadczeniami praktycznymi i informacją, są też ważnym forum wymiany informacji. Komisja tworzy grupy sama i nie koordynuje tego z procesem tworzenia komitetów komitologicznych i komitetów Rady. Grupy eksperckie Komisji mogą być tworzone dwojako, albo decyzją Komisji lub na mocy innego aktu prawnego albo przez służby Komisji za zgodą Sekretariatu Generalnego. Oficjalnie grupy ekspertów mają za zadanie pomaganie całej Komisji, ale w praktyce czynią to na rzecz konkretnego Dyrektoriatu Generalnego zaangażowanego w daną dziedzinę. Reasumując, komitety Komisji tworzą wysoce złożony system, który trudno kategoryzować, i który nie ma wyraźnie określonych reguł działania. Mamy raczej do czynienia z wieloma czynnikami wpływającymi na tworzenie, zmiany i działanie tego fragmentu systemu zarządzania UE⁴⁸.

Pewnym wyjaśnieniem dla tworzenia i wykorzystywania zewnętrznych grup ekspertów w procesie politycznym UE jest charakterystyka organizacyjna i kompetencje Komisji. Stale zwraca się bowiem uwagę na permanentny deficyt ekspertyz i braki w zatrudnieniu w Komisji, co czyni tę instytucję zależną od zewnętrznych zasobów⁴⁹.

Silne zapotrzebowanie Komisji na ekspertyzy wynika zwłaszcza z jej roli w procesie legislacyjnym UE. Sięganie po ekspertyzy zewnętrzne i odwoływanie się do licznych grup ekspertów jest też koniecznością ze względu na rozproszenie potrzebnej wiedzy między wielu prywatnych aktorów, tak jak ma to miejsce w różnych sektorach rynku i przemysłu. Ponadto, liczni autorzy zwracają także uwagę na to, że udział zewnętrznych ekspertyz zwiększa efektywność polityki jako takiej, ale także legitymizuje ją i instytucje UE⁵⁰. Dla porównania zapotrzebowanie PE na wiedzę ekspercką w procesie legislacyjnym jest znacznie mniejsze⁵¹. To prowadzi do wniosku, że mamy do czynienia z asymetrią dystrybucji wiedzy w procesie politycznym w UE, co jest istotną cechą zarządzania UE.

W UE kwestie polityczne są tematem debat i dyskusji pomiędzy rządami i instytucjami wspólnotowymi. W niektórych przypadkach kwestie dyskutowane są również w formule otwartych konsultacji Białych i Zielonych Ksiąg. Biorąc pod uwagę narastającą złożoność projektów politycznych w ramach UE, nawet przygotowanie tych ksiąg wymaga znaczącego udziału ekspertów. Rządy państw członkowskich i inni zainteresowani aktorzy na potrzeby takich debat tworzą grupy ekspertów i konsultantów krajowych i zagranicznych w postaci rad naukowych i zespołów analitycznych. W tym kontekście oczywistym jest, że państwa, które dysponują wystarczającą liczbą ekspertów wewnętrznych mogą lepiej projektować i implementować dobre decyzje i polityki niż państwa, które takich ekspertów nie posiadają. Dostępność ekspertyz i ekspertów daje ośrodkom decyzyjnym większy zasób wiedzy, zwłaszcza technicznej, która jest konieczna do rozwinięcia bardziej efektywnych instrumentów polityki. Świadome tej sytuacji państwa wspierają procesy formowania się wspólnot epistemologicznych, tak w postaci formalnych jak i nieformalnych sieci profesjonalistów. W przypadku problemów motywowanych bardziej technicznie niż politycznie wspólnoty te mają większy wpływ na poszczególne fazy procesu decyzyjnego.

Równocześnie z argumentami, że UE depolityzuje różne kwestie ponieważ kluczowymi aktorami w procesie podejmowania decyzji są biurokraci i różne instytucje nie pochodzące z wyborów, pojawiają się badania, które odrzucają taką perspektywę i pokazują, że właśnie urzędnicy i grupy wewnętrzne oraz instytucje organizują europejską przestrzeń polityczną. Wpływają na organizację sieci politycznych między urzędnikami europejskimi, politykami i grupami interesu, a instytucjonalna organizacja zarządzania UE pomaga w tworzeniu się koalicji adwokackich mobilizujących te grupy polityczne. Badania empiryczne pokazują, że europejska przestrzeń polityczna zdominowana jest przez rywalizację między koalicją pro-wzrostową i koalicją na rzecz stałego wzrostu. A politycy zajmują pozycję mediatorów między tymi koalicjami⁵².

Bardzo interesujące uwagi na temat działania wspólnot epistemologicznych

i koalicji adwokackich w UE sformułował J. Ruszkowski⁵³. Rozpatrując metody reformowania traktatów założycielskich wymienia: metodę tradycyjną (zasadniczo opartą na formule Konferencji Międzyrządowej (*Intergovernmental Conference* – IGC), metodę konwentu (zasadniczo opartą na formule Konwentu Europejskiego) oraz tzw. metodę epistemologiczną. Ta ostatnia polega „na zleceniu ekspertom (mędrcom), komitetom, grupom specjalistów tworzącym epistemic communities (wspólnoty wiedzy) opracowanie założeń (także scenariuszy), zakresu i harmonogramu wprowadzanych zmian”⁵⁴.

W historii integracji europejskiej było wiele przypadków tworzenia specjalnych komitetów i grup ekspertów przygotowujących reformy i projekty polityk WE/UE. Jak zauważa J. Ruszkowski, „metoda epistemologiczna jest mocno zdywersyfikowana, silnie specjalistyczna, często także zindywidualizowana, ale co najważniejsze przez autorytet ekspertów wydaje się uprawomocniać podejmowane działania”⁵⁵. Za wspomnianym autorem można tutaj wymienić kilka przykładów komitetów i grup ekspertów ad hoc, które funkcjonowały na różnych etapach rozwoju integracji europejskiej:

- ☞ komitet Spaak’a z 1955 r. (ds. przygotowania założeń ustanowienia nowych wspólnot EWG i EWEA),
- ☞ komitet Neumarka z 1962 r. (oficjalnie: Komitet Podatkowo-Finansowy; ds. harmonizacji podatku VAT),
- ☞ komitet Dooge’a (ds. zmian instytucjonalnych w WE) i komitet Adonnino (ds. Europy Obywateli) z 1984 r.,
- ☞ komitet Delors’a z 1988 r. (ds. wypracowania mechanizmów sprzyjających ustanowieniu Unii Gospodarczej i Walutowej – tzw. pakiety Delors’a I i II),
- ☞ grupa Rhodese’a z 1988 r. (ds. zidentyfikowania obszarów i warunków sprzyjających swobodnemu przepływowi osób),
- ☞ komitet niezależnych ekspertów (tzw. *Ruding Committee*) z 1990 r. (ds. opracowania założeń opodatkowania firm),
- ☞ grupa refleksyjna (*Reflection Group*) z 1996 r. (ds. przygotowań IGC przed Traktatem Amsterdamskim),
- ☞ grupa studyjna (*Study Group*) z 1998 r. (ds. opracowania Europejskiego Kodeksu Prawa Cywilnego; była sukcesorem tzw. *Lando Commission* ds. kodyfikacji europejskiego prawa prywatnego),
- ☞ grupa trzech mędrców (*Grupa Debaene’a*) z 1999 r. (ds. wypracowania niezależnego stanowiska w kwestii poszerzenia UE na Wschód (w tym problemów instytucjonalnych) w kontekście kolejnej IGC),
- ☞ komitet mędrców (*Committee of Wise Men*) z 2000 r. (tzw. komitet Lamfaluss’iego ds. propozycji regulacji rynków finansowych),

- ☞ Villa Faber Group (VFG) z 2001 r. (ds. przyszłości UE),
- ☞ komitet Sapira z 2003 r. (ds. wydatków przeznaczonych na osiągnięcie celów Strategii Lizbońskiej, w tym przede wszystkim prac badawczo-rozwojowych)⁵⁶;
- ☞ czy chociażby jedna z ostatnich Grupa Liikanena z 2011 r. (grupa ekspertów wysokiego szczebla do zbadania ewentualnych reform w strukturze sektora bankowego UE).

Grupy eksperckie, o których mowa zwoływane są, w większości przypadków przez Komisję lub z jej inicjatywy. Ich działanie było już przedmiotem analiz, ale sam proces ich kreowania nie doczekał się większej literatury.

Efektom prac komitetów i grup ekspertów było wiele bardzo ważnych dokumentów jak np.: raport Tinbergena z 1953 r. (dot. podatku VAT), raporty Neumarka z 1963 r., raport van den Tempel z 1970 r. (dot. podatku dochodowego od osób prawnych.), tzw. I memorandum Barre'a z 1969 r. (dot. koordynacji polityki gospodarczej i współpracy monetarnej we WE), tzw. II memorandum Barre'a z 1970 r. (dot. realizacji Unii Gospodarczej i Walutowej), sprawozdanie Davignona z 1970 r. (dot. przyszłej Europejskiej Współpracy Politycznej), raporty Wernera z 1970 r. (pierwszy tzw. interim report z 20 maja 1970 r. dot. ustanowienia etapów UGW; drugi z 8 października 1970 r. dot. założeń realizacji etapów dochodzenia do UGW), raport Thompsona z 1973 r. (dot. problematyki regionalnej), raport Tindemansa z 1975 r. (dot. przyszłej UE oraz modelu „różnicowanej integracji”), dwa tzw. *optica reports* z 1975 r. i 1976 r. (dot. europejskiej integracji walutowej), raport Patijna z 1976 r. (dot. reformy administracyjnej i instytucjonalnej w ramach WE), raport MacDougalla z 1977 r. (dot. finansów publicznych we WE), tzw. raport trzech mędrców (*Three Wise Men Report*) z 1979 r. (dot. adaptacji instytucji wspólnotowych do potrzeb związanych z przyszłym rozwojem integracji politycznej oraz UE), raport Spierenburga z 1979 r. (dot. reform Komisji Europejskiej), raport Cecchiniego z 1988 r. (dot. założeń rynku wewnętrznego), raport Westendorpa z 1995 r. (dot. strategii dla Europy), raport grupy Dehaene'a z 1999 r. (dot. reforma instytucjonalnej UE), dokument „Penelopy” z 2002 r. (dot. projektu Konstytucji UE)⁵⁷.

Jednym z ostatnich przykładów jest tzw. grupa mędrców Unii Europejskiej (Grupa analityczna, perspektywa 2020-2030). Tą potencjalną koalicję adwokacką utworzono z inicjatywy Francji, przy ogólnym braku entuzjazmu ze strony pozostałych państw, podczas Rady Europejskiej 14 grudnia 2007 r. w Brukseli⁵⁸. Mandat tej grupy jest mało precyzyjny. W konkluzjach Rady Europejskiej stwierdzono: „Biorąc za punkt wyjścia wyzwania określone w deklaracji berlińskiej z 25 marca 2007 r., grupa jest proszona o określenie głównych kwestii

i wydarzeń, z którymi Unia się prawdopodobnie zmierzy, i przeanalizowanie, jak można by rozwiązać problemy z nimi związane. Obejmuje to między innymi: wzmocnienie i unowocześnienie europejskiego modelu sukcesu gospodarczego i odpowiedzialności społecznej, zwiększenie konkurencyjności UE, praworządność, zrównoważony rozwój jako podstawowy cel Unii Europejskiej, stabilną sytuację na świecie, migracje, energię i ochronę klimatu oraz walkę z globalnymi zagrożeniami, przestępczością zorganizowaną i terroryzmem⁵⁹. Grupa powinna dyskutować o takich problemach jak globalizacja, zmiany klimatu, imigracja, niestabilność rynku pracy i in. po to by przygotować Unię na zmiany w perspektywie następných 20 lat. Celem jest dostosowanie do nich kosztownego, ale uznawanego przez państwa członkowskie za ważne osiągnięcie europejskiego modelu społecznego, który łączy twarde zasady rynku z solidarnością społeczną. Na pewno nie będzie zajmowała się przyszłym kształtem unijnych instytucji, chociaż nie wykluczone, że będzie rozważała sprawę rozszerzenia. Wstępny raport grupa ma przedstawić w czerwcu 2010 roku. Rada Europejska w Brukseli w październiku 2008 r. przyjęła skład grupy⁶⁰. Na tym samym szczycie UE zaakceptowano pomysł przewodniczącego Komisji Europejskiej J. M. Barroso, aby powołać unijną grupę roboczą wysokiego szczebla, która ma pomóc Komisji w znalezieniu sposobów wyjścia ze światowego kryzysu finansowego. Grupa na początku 2009 r. przedstawiła propozycje rozwiązań, które zapobiegą powtórzeniu się w przyszłości takich kryzysów⁶¹.

Podane wyżej przykłady dostarczają wielu dowodów empirycznych funkcjonowania i wpływu wspólnot epistemologicznych oraz koalicji adwokackich na proces tworzenia polityki w UE. Można nawet stwierdzić, że dotychczasowa skuteczność tego rodzaju działań stała się swoistym *modus operandi* państw członkowskich UE w sytuacjach złożonych i trudnych. Dowodzi tego A. Verdun w artykule na temat roli Komitetu Delorsa w tworzeniu UGW, traktując ten komitet jako przykład wspólnoty epistemologicznej⁶². Inny przeanalizowany przypadek to wykorzystanie ekspertów w procesie legislacyjnym, w sytuacji odrzucenia propozycji legislacyjnych Komisji. Na przykład stało się tak w 2001 roku gdy Parlament Europejski odrzucił projekt dyrektywy o przejęciach przedsiębiorstw. Utworzono wtedy pod przewodnictwem J. Wintera Grupę Ekspertów Prawa Przedsiębiorstw na Wysokim Szczeblu (*A High Level Group of Company Law Experts*) aby wskazała nowy kierunek przyszłego europejskiego prawa przedsiębiorstw i zarządzania korporacyjnego. Komisja w późniejszych propozycjach dyrektywy z 2002 r. i planach działania dotyczących zarządzania korporacyjnego z 2003 podążała w ślad za generalnymi i szczegółowymi propozycjami grupy Wintera⁶³.

wysokiej rangi problemu wiedzy eksperckiej w procesie tworzenia polityk UE i budowania nowoczesnego społeczeństwa opartego na wiedzy. Instytucja ta podkreśla, że wiedza i umiejętności specjalistów tworzą podstawy konkurencyjności UE i podnoszą poziom życia obywateli UE. Trzeba również zauważyć, iż Komisja jest świadoma, że wiedza ekspertów nie jest niezależna od społecznego kontekstu w jakim powstają ekspertyzy i działają eksperci⁶⁴. Instytucja ta ma złożoną percepcję tego problemu, z jednej strony zakłada, że eksperci dostarczają obiektywnej i niezależnej wiedzy, a z drugiej strony, bardzo wyraźnie uznaje, że społeczno-ekonomiczne tło i partykularne interesy jednostek kształtują wiedzę ekspertów. A. Verdun potwierdziła to, stosując koncepcje wspólnot epistemologicznych do analizy roli ekspertów w procesie tworzenia Unii Gospodarczo-Walutowej. Autorka ta stwierdziła, że opinia ekspertów była traktowana bardzo poważnie, nie tylko z powodu obiektywizmu wiedzy, ale także z powodu pozycji jaką zajmowali ci eksperci na arenie narodowej i międzynarodowej⁶⁵.

Poniżej wskazujemy na kilka przykładów szczegółowych analiz wpływu wspólnot epistemologicznych i koalicji adwokackich na różne polityki sektorowe UE. Na tym tle, szerzej badanym obszarem polityki UE gdzie zaznacza się rola wspólnot epistemologicznych jest Unia Gospodarcza i Walutowa. Dowodzi tego analiza, cytowanej wyżej A. Verdun. Z kolei M. Kaelberer dowiódł, że w procesie koordynacji współpracy walutowej w UE dużą rolę odgrywają bankowcy z banków centralnych, którzy tworzą i działają jak typowa wspólnota epistemologiczna⁶⁶. A inny autor, U. Puetter twierdzi, że zarządzanie UGW opiera się w istocie na kolektywnie generowanej wiedzy ekspertów. W mechanizmie decyzyjnym UGW funkcjonują dwa komitety eksperckie, Komitet Ekonomiczny i Finansowy (*The Economic and Financial Committee – EFC*) i Komitet Polityki Gospodarczej (*The Economic Policy Committee – EPC*), które są miejscem połączenia między administracjami narodowymi, Komisją i Europejskim Bankiem Centralnym. Tworzą je eksperci i wyżsi rangą urzędnicy z tych administracji. Komitety odgrywają decydującą rolę w realizacji mechanizmu koordynacji UGW. Przygotowują pracę Rady Ministrów Gospodarki i Finansów (ECOFIN) i Eurogrupy, dostarczając informacji, doradzając i przygotowując wstępne wersje decyzji. Charakter tych komitetów i specyficzny charakter dyskusji odnoszących się do kluczowych kwestii ekonomicznych oraz techniczna wiedza zasiadających w nich ekspertów podkreślają rolę wspólnot epistemologicznych w dziedzinie UGW⁶⁷.

Z kolei M. K. Davis Cross w swojej pracy na temat dyplomacji europejskiej stawia tezę, że dyplomaci państw członkowskich zaangażowani w sprawy UE tworzą wspólnotę epistemologiczną (transnarodową sieć ekspertów). Determi-

nuje ona współpracę lub brak współpracy między państwami członkowskimi. Siła i spójność tej wspólnoty zmienia się w czasie i zależy m.in. od takich zmiennych jak: trening i doświadczenie, częstotliwość spotkań, proces selekcji ekspertów, status dyplomatów⁶⁸. Stanowisko to potwierdza A. R. Zito, który dowodzi, że wspólnoty epistemologiczne, działając w ściśle określonych okolicznościach, mogą wpływać na preferencje decydentów w UE. Wspólnoty te stają się płaszczyzną kolektywnego działania (*collective entrepreneurship*) dla aktorów zainteresowanych w zmianie polityki UE⁶⁹.

G. Abels zwraca uwagę na rolę wspólnot epistemologicznych w rozwiązywaniu problemu oceny technologii w UE. Jej zdaniem UE nie rozwinęła wystarczających struktur w tym zakresie. Komisja stale opiera się w tym względzie na naukowych komitetach doradczych. Tak więc tworzenie europejskiej polityki, a w tym podejmowanie decyzji, w dziedzinie nauki i technologii jest polityką ekspertyzową. Wspólnoty epistemologiczne mają łatwy i uprzywilejowany dostęp do decydentów na poziomie europejskim. Potwierdza to także analiza komitetów komitologicznych. Autorka potwierdza swoje hipotezy analizując decydowanie UE w dziedzinie bipolityki, zwłaszcza kwestii organizmów genetycznie modyfikowanych⁷⁰.

L. Garcia Iommi dowodzi, że wspólnoty epistemologiczne w komitetach doradzających różnym instytucjom UE, w szczególności Komisji, odgrywają bardzo ważną rolę w rozwijaniu i kształtowaniu strategii i polityki UE w wielu sprawach międzynarodowych. Autorka analizuje to na przykładzie udziału UE w negocjacjach na temat Międzynarodowego Trybunału Karnego⁷¹. Praca L. Garcia Iommi jest jedną z pierwszych pokazujących jak wspólnota epistemologiczna wewnątrz UE wykracza poza swoją techniczną rolę oraz wchodzi w kwestie polityczne i wpływa na zaangażowanie UE w system międzynarodowy. Autorka konkluduje, że aktorzy poszukujący możliwości zmiany polityki UE muszą działać kolektywnie i przedsiębiorczo. Wspólnoty epistemologiczne mogą w tym wypadku tworzyć przestrzeń dla takich działań, mimo iż działają w ściśle zdefiniowanych warunkach instytucjonalnych.

Należy zauważyć, że wspólnoty epistemologiczne w UE badane są z różnych perspektyw. Zastosowana przez C. A. Dunlop analiza kierownik-agent (ang. *principal – agent*), doprowadziła ją do wniosku, że decydenci w UE oczekują od tych wspólnot efektywnych rozwiązań problemów, uzasadnień dla swojej polityki oraz, co jest słabiej potwierdzone, wiarygodności⁷².

A. R. Zito analizuje różne sposoby zarządzania w UE pod kątem udziału w nich grup ekspertów traktowanych jako wspólnoty epistemologiczne⁷³. Aktywność tych wspólnot prowokuje go do pytań o charakter publicznej partycypacji i reprezentacji interesów w procesach tworzenia polityk UE, zwłaszcza

tych wysoce specjalistycznych. Należy przyjąć, że UE tworzy szereg specyficznych wyzwań dla wszystkich aktorów uczestniczących w jej procesach politycznych i decyzyjnych. Przede wszystkim przez fakt, iż w UE procesy te dotyczą technicznej regulacji dużej liczby skomplikowanych kwestii gdzie wiedza i technologia ewoluują dość szybko. Wszyscy uczestnicy tych procesów są stale konfrontowani z sytuacjami, w których organizacja społeczeństwa staje się coraz bardziej złożona, technologia i komunikacja zwiększają swoją rolę, narastają problemy charakteryzujące się niejasnymi związkami przyczynowo-skutkowymi i pojawiają się co raz to nowe stosunki wewnątrz systemu politycznego. Dodatkowym argumentem jest fakt, iż UE musi działać na rzecz harmonizacji polityk aż 27 państw członkowskich. W tej sytuacji rozwiązania techniczne i sposoby zarządzania są bardziej rozproszone w sieciach aktorów publicznych i prywatnych w systemach politycznych państw członkowskich i UE⁷⁴. Ponadto, trzeba zauważyć, że wiele kwestii, którymi zajmuje się UE cechuje techniczna złożoność i naukowa niepewność. Jeszcze innym ważnym uwarunkowaniem jest złożoność samego procesu politycznego i decyzyjnego UE, zwłaszcza przez fakt jego wielopoziomowości, wielości powiązań między instytucjami, wielości kanałów przez które interesy różnych aktorów są wprowadzane do procesu decyzyjnego. To wszystko tworzy konieczność budowania porozumień i większości w różnych układach instytucjonalnych. W tych warunkach wspólnoty epistemologiczne i koalicje adwokackie mogą odgrywać znaczącą rolę samodzielną lub wewnątrz większych sieci aktorów.

Generalnie trzeba zauważyć, że koncepcja koalicji adwokackich i podejście ACF jest rzadziej stosowane do analizy polityki UE niż koncepcja wspólnot epistemologicznych. Niemniej jednak użyteczność tego podejścia jest potwierdzona w szeregu prac. P. Nedergaard dowiódł, że koalicje adwokackie miały duży wpływ na kształt reformy Wspólnej Polityki Rolnej z 2003 roku⁷⁵. A z kolei U. Sedelmeier, po analizie dynamiki rozszerzenia UE o państwa Europy Środkowej i Wschodniej stwierdził, że dostosowanie preferencji kandydatów zależało w stopniu decydującym od politycznych adwokatów rozszerzenia w UE. Wpływ tych adwokatów na polityki sektorowe zależał, po pierwsze, od ich dostępu do procesu decyzyjnego, co było zależne od struktury procesu politycznego i po drugie od ich zdolności do budowania sojuszy z decydentami działającymi w danym sektorze polityki⁷⁶. W innej pracy G. Dudley i J. Richardson dowiedli znaczącej roli koalicji adwokackich dla kształtowania polityki UE w sektorze stalowym⁷⁷.

Na zakończenie należy stwierdzić, że udział wspólnot epistemologicznych i koalicji adwokackich w stosunkach międzynarodowych nie jest cechą wyłącznie UE. Oba tytułowe pojęcia i towarzyszące im podejścia badawcze stanowią inte-

resujący i ważny, chociaż ciągle niewystarczająco zbadany, aspekt teorii i praktyki stosunków międzynarodowych.

Przypadek UE bardzo dobrze pokazuje zjawiska i procesy towarzyszące przeplataniu się procesów politycyzacji i profesjonalizacji polityki w warunkach stale pogłębiającej się asymetrii wiedzy i informacji między decydentami i ekspertami.

PRZYPISY

1. E. Schlager, *Policy Making and Collective Action: Defining Coalitions within the Advocacy Coalition Framework*, „Policy Sciences” 1995, vol. 28, nr 3, s. 243.
2. N. Winn, *Who Gets What, When, and How? The Contested Conceptual and Disciplinary Nature of Governance and Policy-Making in the European Union*, „Politics” 1998, vol. 18, nr 2, s. 119.
3. C. Radaelli, *The Public Policy of the European Union: Whither Politics of Expertise?* „Journal of European Public Policy” 1999, vol. 6 nr 5, s. 758.
4. P. A. Sabatier, Knowledge, *Policy-Oriented Learning, and Policy Change. An Advocacy Coalition Framework*, „Science Communication” 1987, vol. 8, nr 4, s. 649-692; P. A. Sabatier, H. Jenkins-Smith [red.], *Policy Change and Learning: An Advocacy Coalition Approach*, Boulder, CO: Westview Press 1993.
5. F. van Waarden, M. Drahos, *Courts and (Epistemic) Communities in the Convergence of Competition Policies*, „Journal of European Public Policy” 2002, vol. 9, nr 6, s. 928.
6. P. A. Sabatier, H. Jenkins-Smith [red.], *Policy...*, s. 5.
7. Szersza krytyczna analiza ACF zob.: P. Cairney, *Advocacy Coalitions and Policy Change*, tekst ze strony brytyjskiego Political Science Association: <http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/1997/cair.pdf>
8. P. A. Sabatier, *The Advocacy Coalition Framework: Revisions and Relevance for Europe*, „Journal of European Public Policy” 1998, vol. 5, nr 1, s. 99. Model AFC został rozwinięty i szerzej omówiony w artykule: P. A. Sabatier, H. C. Jenkins-Smith, *The Advocacy Coalition Framework: An Assessment* [w:] P. Sabatier, [red.] *Theories of the Policy Process*, Westview Press, Boulder 1999, s. 117-166.
9. Zjawisko to określa się mianem „diabelskiego przesunięcia” (ang. *devil shift*). Zob. P. Sabatier, S. Hunter, S. McLaughlin, *The Devil Shift: Perceptions and Misperceptions of Opponents*, „Political Research Quarterly” 1987, vol. 40, nr 3, s. 449-476.
10. P. A. Sabatier, H. Jenkins-Smith [red.], *Policy...*, s. 30-32; J. Bukowski, *Spanish Water Policy and the National Hydrological Plan: An Advocacy Coalition Approach to*

- Policy Change*, [w:] *European Union Studies Association (EUSA)*, Biennial Conference, 2005 (9th), Austin, Texas March 31-April 2, 2005, s. 34,
http://aei.pitt.edu/3014/01/Bukowski-Spanish_Water_Policy-3-16-05.htm
11. P. A. Sabatier, H. Jenkins-Smith [red.], *Policy...*, s. 6.
  12. Nadia Carboni, *Advocacy and Policy Change in the Multilevel System of the European Union: A Case Study within Health Policy*, „Open Journal of Political Science” 2012. Vol. 2, No. 3, 32-44.
  13. S. Princen, *Advocacy Coalitions and the Internationalization of Public Health Policies*, „Journal of Public Policy” 2007, vol. 27, nr 1, s. 17-19.
  14. M. Carammia, *What Advocacy Coalition in the EU? The Determinants of Coalition Behaviour in EU Immigration Policy-Making*, Paper presented at the 59th Political Studies Association Annual Conference ‘Challenge for Democracy in a Global Era’, University of Manchester, 7-9 April 2009.
  15. P. M. Haas, *Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination*, „International Organization” 1992, vol. 46, nr 1, s. 3.
  16. Ibidem, s. 27.
  17. T. Craig, *Public Management as Interagency Cooperation: Testing Epistemic Community Theory at the Domestic Level*, „Journal of Public Administration Research and Theory” 1997, vol. 7, nr 2, s. 221.
  18. M. Sundström, *A Brief Introduction: What is an Epistemic Community?* (Mikael Sundström, 2000), <http://www.svet.lu.se/joluschema/epistcomm.pdf>
  19. P. Haas, *When Does Power Listen to Truth? A Constructivist Approach to the Policy Process*, „Journal of European Public Policy” 2004, vol. 11, nr 4, s. 578.
  20. C. Dunlop, *Epistemic Communities: A Reply to Toke*, <http://www.huss.ex.ac.uk/politics/research/reading-room/dunlopEpistemic.doc>
  21. P. M. Haas, *Introduction: Epistemic...*, s. 28.
  22. E. Adler, P. Haas, *Conclusion: Epistemic Communities, World Order and the Creation of a Reflective Research Program*, „International Organization” 1992, vol. 46 nr 1, s. 367.
  23. Ibidem, s. 371.
  24. W. D. Coleman, *Globality and Transnational Policy-Making in Agriculture: Complexity, Contradictions, and Conflict*, Institute on Globalization and the HUMAN CONDITION, GHC Working Papers 2003, nr 6, s. 4-6,
<http://www.humanities.mcmaster.ca/figlobal/wps/Coleman2003.pdf>
  25. D. L. Cogburn, *Partners or Pawns?: The Impact of Elite Decision-Making and Epistemic Communities in Global Information Policy on Developing Countries and Transnational Civil Society, Knowledge, Technology, & Policy*” 2005, vol. 18, nr 2, s. 52-81.

26. J. H. Tiessen, *Developing Intellectual Capital Globally: an Epistemic Community Perspective*, „International Journal of Technology Management” 1999, vol. 18, nr 5/6/7/8.
27. M. Karlsson, *Epistemic Communities and Cooperative Security: The Case of Communicable Disease Control in the Baltic Sea Region*, „Journal of International and Area Studies” 2004, vol. 11, nr 1, s. 79.
28. C. M. Radaelli, *The Public Policy...*, s. 764-765.
29. M. E. Keck, K. Sikkink, *Activists beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, Ithaca, Cornell University Press 1998, s. 30.
30. G. Majone, *The Credibility Crisis of Community Regulation*, „Journal of Common Market Studies” 2000, vol. 38, nr 2, s. 288.
31. A. Verdun, *The Role of the Delors Committee in Creating EMU: An Epistemic Community?*, „Journal of European Public Policy” 1999, vol. 6 nr 2, s. 321; A. Zito, *Epistemic Communities, Collective Entrepreneurship and European Integration*, „Journal of European Public Policy” 2001, vol. 8, nr 4, s. 585-603; M. Kälberer, *Knowledge, Power and Monetary Bargaining: Central Bankers and the Creation of Monetary Union in Europe*, „Journal of European Public Policy” 2003, vol. 10, nr 3, s. 365-379; F. Van Waarden, M. Drahos, *Courts and (Epistemic) Communities in the Convergence of Competition Policies*, „Journal of European Public Policy” 2002, vol. 9, nr 6, s. 913-934.
32. Ch. Lequesne, P. Rivaud, *The Committees of Independent Experts: Expertise in the Service of Democracy?*, „Journal of European Public Policy” 2003, vol. 10, nr 5, s. 695-709.
33. B. Kohler-Koch, *Europe in Search of Legitimate Governance*, ARENA Working Papers 1997, WP 99/27; B. Kohler-Koch, *Organized Interests in the EC and the European Parliament*, European Integration Online Papers (EIoP) 1997, vol. 1, nr 009; eiop.or.at/eiop/ps/1997-009.ps
34. J. Peterson, E. Bomberg, *Decision-making in the European Union*, McMillan Pres, Houndsmills 1999, s. 23-24, 194.
35. M. Heipertz, A. Verdun, *The Stability and Growth Pact – Theorising a Case in European Integration*, Paper prepared for delivery at the Ninth Biennial International European Union Studies Association Conference Austin Texas, 31 March – 2 April 2005, s. 22, <http://web.uvic.ca/polisci/verdun/pdf/EUSA-heipertzverdun.pdf>
36. G. Majone, *Regulating Europe*, Routledge, London 1996, s. i.
37. C. Radaelli, *The Public Policy...*, s. 759.
38. T. Larsson, *Precooking in the European Union - The World of Expert Groups. A Report to the Expert Group of Public Finance*, Edita, Stockholm 2003, s. 36-52, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/03/63/05/17549c2a.pdf>

39. L. Horn, *Bringing in the Experts. Conceptualising the Role of Transnational Expert Groups in the Transformation of Corporate Governance Regulation in the European Union*, presented at the 4th Convention of the Central and East European International Studies Association (CEEISA), University of Tartu, Estonia, 25-27 June 2006, s. 2, <http://www.ceeisacnf.ut.ee/orb.aw/classfile/actionfile/preview/idffi167739/horn.doc>
40. B. Eberlein, G. Edgar, *Beyond Delegation: Transnational Regulatory Regimes and the EU Regulatory State*, „Journal of European Public Policy” 2005, vol. 12, nr 1, s. 100.
41. Å. Gornitzka, U. Sverdrup, *Who Consults? Expert Groups in the European Union*, ARENA Working Paper 2007, nr 12, August 2007, s. 13, http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2007/papers/wp07_12.pdf
42. Komisja Wspólnot Europejskich, *Sprawozdanie Komisji z prac komitetów w roku 2006* {SEC(2007) 1713}, Bruksela, dnia 20.12.2007, KOM(2007) 842 wersja ostateczna, s. 7.
43. W. Wessels, *Comitology: Fusion in Action. Politico-administrative Trends in the EU system*, „Journal of European Public Policy” 1998, nr 5, s. 209.
44. T. Larsson, *Precooking: The Function and Role of Expert Groups in the European Union* [w:] In European Union Studies Association (EUSA) Biennial Conference 2003 (8th), March 27-29, Nashville, TN 2003, s. 3; http://aei.pitt.edu/6516/01/001507_1.pdf. Obszerny raport na ten temat: T. Larsson, *Precooking in the European Union*, op. cit.
45. Å. Gornitzka, U. Sverdrup, *Who Consults?...*, s. 14.
46. Ibidem, s. 15.
47. F. Hayes-Renshaw, H. Wallace, *The Council of Ministers*, Palgrave MacMillan 2006, s. 17, 96
48. Å. Gornitzka, U. Sverdrup, *Who Consults?...*, s. 5-6.
49. P. Bouwen, *Towards a Theory of Access*, European University Institute Working Paper, SPS nr 2001/5, s. 24; A. Verdun, *The Role of the Delors Committee in Creating EMU: An Epistemic Community?* „Journal of European Public Policy” 1999, vol. 6, nr 2, s. 309; C. Radaelli, *The Public Policy...*, s. 757.
50. P. Bouwen, *Towards a Theory...*, s. 27.
51. Ibidem, s. 29.
52. J. Beyers, B. Kerremans, *Bureaucrats, Politicians, and Societal Interests. How Is European Policy Making Politicized?* „Comparative Political Studies” 2004, vol. 37, nr 10, s. 1119-1150.
53. J. Ruskowski, *Wstęp do studiów europejskich*, PWN Warszawa 2007, s. 219-221.
54. Ibidem, s. 219.

55. Ibidem.
56. Ibidem, s. 219-220.
57. Ibidem, s. 220.
58. Posiedzenie Rady Europejskiej w Brukseli 14 grudnia 2007 r. Konkluzje Prezydencji, punkty 8-13, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/PL/ec/97680.pdf
59. Ibidem, punkt 8.
60. Przewodniczącym grupy został były socjalistyczny premier i autor sukcesu gospodarczego Hiszpanii w UE - socjalista F. Gonzalez. Pomagać ma mu dwóch wiceprzewodniczących - Fin J. Ollila, były prezes oraz twórca sukcesu Nokii, oraz V. Vike-Freiberga, była prezydent Łotwy. W grupie znaleźli się ponadto: Polak, były prezydent Polski L. Wałęsa, Włoch M. Monti, unijny komisarz ds. konkurencji; Niemiec W. Schuster, polityk CDU; Francuzka N. Notat, była szefowa francuskiej socjalistycznej centrali związkowej CFDT; Dunka L. Friis, wicerektor Uniwersytetu w Kopenhadze, ekspertka od spraw europejskich i zmian klimatycznych; Holender R. Koolhaas, architekt i publicysta, autor projektu słynnej Casa da Musica w Porto; Brytyjczyk R. Lambert, były dziennikarz *Financial Times* i *The Wall Street Journal*, a dziś prezes wpływowego Confederation of British Industry (CBI); Austriak R. Münz ekspert ds. demografii i migracji; Greczynka K. Nicolaidis, wykładowca na St. Antony's College w Oxfordzie i profesor Institut d'Etudes Politiques w Paryżu.
61. Na czele ośmioosobowej grupy stanął były dyrektor MFW J. de Larosiere; członkowie to renomowani ekonomiści: L. Balcerowicz, O. Issing, R. Maseara, C. Mc Carthy, L. Nyberg, J. Perez Fernandez, O. Ruding.
62. A. Verdun, *The Role of the Delors Committee in the Creation of EMU: An Epistemic Community?*, European University Institute, Working Paper RSC nr 98/44, http://www.iue.it/RSCAS/WP-Texts/98_44t.html
63. L. Horn, *Bringing in the Experts. Conceptualising the Role of Transnational Expert Groups in the Transformation of Corporate Governance Regulation in the European Union*, presented at the 4th Convention of the Central and East European International Studies Association (CEEISA), University of Tartu, Estonia, 25-27 June 2006, s. 2, <http://www.cceisaconf.ut.ee/orb.aw/classfile/actionfile/preview/idff167739/horn.doc> (15.01.2008).
64. European Commission, *Communication on the Collection and Use of Expertise Improving the Knowledge Base for Better Policies*, COM(2002) 713 final, s. 99.
65. A. Verdun, *The Role of the Delors Committee in Creating EMU: An Epistemic Community?* „Journal of European Public Policy” 1999, vol. 6, nr 2, s. 321.
66. M. Kaelberer, *Knowledge, Power and Monetary Bargaining: Central Bankers and*

- the Creation of Monetary Union in Europe*, „Journal of European Public Policy” 2003, vol. 10 nr 3, s. 370.
67. U. Puetter, *Providing Venues for Contestation: The Role of Expert Committees and Informal Dialogue among Ministers in European Economic Policy Coordination*, „Comparative European Politics” 2007, nr 5, s. 26, www.palgrave-journals.com/cep; A. Verdun, *Governing by Committee: The Case of Monetary Policy*, [w:] T. Christiansen, E. Kirchner [red.] *Committee Governance in the European Union*, Manchester: Manchester University Press 2000, s. 132–144.
68. M. K. Davis Cross, *The European Diplomatic Corps. Diplomats and International Cooperation from Westphalia to Maastricht*, Palgrave MacMillan 2006, s. 1, 5-6.
69. A. R. Zito, *Epistemic Communities, Collective Entrepreneurship and European Integration*, „Journal of European Public Policy” 2001, vol. 8, nr 4, s. 585-603.
70. G. Abels, *Experts, Citizens, and Eurocrats – Towards a Policy Shift in the Governance of Biopolitics in the EU*, European Integration Online Papers (EIoP) 2002, vol. 6, nr 19; s. 6, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2002-019a.htm>
71. L. Garcia Iommi, *Expertise Committees as Epistemic Communities? An Analysis of EU's Support for the ICC*, Paper Presented at the Annual Meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, USA, 2006-03-22, http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/9/9/5/6/p99568_index.html
72. C. A. Dunlop, *Epistemic Communities, Relational Distance and the Two Goals of Delegation: Hormone Growth Promoters in the European Union*, s. 30-31, http://regulation.upf.edu/bath-06/22_Dunlop.pdf
73. A. R. Zito, *Expert Groups, Epistemic Communities, European Union governance and the Public Voice*, „Science and Public Policy” 2001, vol. 28, nr 6, s. 465–476.
74. B. Kohler-Koch, *The Evolution and Transformation of European Governance*, [w:] B. Kohler-Koch, R. Eising [red.], *The Transformation of Governance in the European Union*, Routledge, London 1999, s. 14.
75. P. Nedergaard, *The Reform of the 2003 Common Agricultural Policy: an Advocacy Coalition Explanation*, „Policy Studies” 2008, vol. 29, nr. 2, s. 179.
76. U. Sedelmeier, *Sectoral Dynamics of EU Enlargement: Advocacy, Access and Alliances in a Composite Policy*, „Journal of European Public Policy” 2002, vol. 9 nr 4, s. 645.
77. G. Dudley, J. Richardson, *Competing Advocacy Coalitions and the Process of «Frame Reflection»: a Longitudinal Analysis of EU Steel Policy*, „Journal of European Public Policy” 1999, vol. 6, nr 2, s. 225 i n.